

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V CHEBU

Název archivní pomůcky: Židovská náboženská obec
Františkovy Lázně

Časové rozmezí: (1852) 1896 -1937

Druh archivní pomůcky: inventář

Číslo listu JAF: 330

Evidenční číslo pomůcky: 1297

Zpracovala: Jitka Chmelíková

Místo: SOkA Cheb

Rok: 2002

OBSAH

Úvod	3
I. Vývoj původce fondu.....	3
II. Vývoj a dějiny fondu.....	6
III. Archivní charakteristika fondu.....	6
IV. Stručný rozbor obsahu fondu.....	7
V. Záznam o uspořádání fondu a vyhotovení pomůcky.....	8
Příloha č. 1: Seznam použitých pramenů a literatury	9
Příloha č. 2: Seznam zkratk	9
Inventární seznam	10

ÚVOD

I. Vývoj původce fondu

Fond obsahuje materiály týkající se Židovské náboženské obce ve Františkových Lázních. Založení ŽNO bylo úředně schváleno v roce 1875. Tomuto rozhodnutí předcházela existence židovského náboženského spolku, který vznikl v roce 1863.

Ve Františkových Lázních se usazovali Židé již v době jejich vzniku kolem roku 1793. Jednalo se především o židovské obchodníky ze sousedních obcí Hazlova, Kynšperka nad Ohří, Kynžvartu a Lomničky. Okolo roku 1830 zde otevřel J. Kauders židovskou restauraci, která se stala střediskem místních Židů a židovských lázeňských hostů. Mimo jiné se zde konaly první bohoslužby.¹

V letech 1873-75 byla postavena na nároží dnešní Americké a Francouzské ulice podle plánu architekta Karla Wiedermanna pseudorománská synagoga. Roku 1898 byl přistavěn v její těsné blízkosti „Jubilejní hospital císaře Františka Josefa I.“ podle plánu Gustava Wiedermanna. Hospital poskytoval do konce první sv. války zdarma lázeňskou péči chudým izraelitům. Po vzniku Československa nabízel již pouze levnější pobyt a léčbu. Židovský hřbitov z roku 1875 se nacházel v sousedství městského hřbitova v Horních Lomanech. Synagogu i hospital vypálili nacisté o tzv. Křišťálové noci 10. listopadu 1938. Náhrobky byly ze hřbitova za druhé světové války odstraněny. Dodnes se zachovala obvodová zeď s bránou.² Samotná ŽNO zanikla v roce 1938 a krátce opět obnovila činnost po roce 1945. Zemský národní výbor v Praze oznámil 1. 2. 1947 Okresnímu národnímu výboru v Chebu rozhodnutí ministerstva školství a osvěty o stanovení obvodu židovské náboženské obce ve Františkových Lázních se sídlem v Aši. Obvod tvořil soudní okres Aš a město Františkovy Lázně ze soudního okresu Cheb. Po roce 1948 byla obec v důsledku emigrační vlny do Palestiny pravděpodobně záhy zrušena.³

¹ H. Gold, Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti, Brno-Praha 1934, s. 141.

² K. Kuča, Města a městečka v Čechách, Moravě a ve Slezsku, II, Praha 1997, s. 814.

³ SOkA Cheb, Okresní národní výbor Cheb 1945-1992, inv. č. 918, kart. č. 203-Židovská církev 1947-1948. „Ministerstvo školství a osvěty, přihlížejíc k žádostem Rady židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské ze dne 21. února 1946, zn. O/Kz., z 29. dubna 1946, zn. We/Sz a 26. července 1946, zn. We/Kz., jakož i k žádosti zúčastněných židovských náboženských obcí odňalo výnosem ze dne 20. září 1946, č. B-44.083/46-V/2 ve smyslu §u 8 zákona ze dne 21. března 1890 č. 57 ř.z. některým židovským náboženským obcím

První zvolené představenstvo v roce 1875 mělo osm členů. Předsedou se stal Philipp Adler, členy Abraham Pfefferkorn, Moritz Reichl, Nathan Spiegl, Josef Steiner, Leopold Weinfeld a Nathan Wessl, představeným chrámu byl Jakob Spiegl.

Na základě zákona z 21. března 1890, říšského zákoníku č. 57 byla k původci připojena ŽNO v Lomničce (soud. okres Skalná), která byla v důsledku úbytku členů zrušena.⁴ Stanovy ŽNO schválené 28. 12. 1900 c.k. českým místodržitelstvím určovala teritoriální obvody obce následovně: soudní okres Skalná a ze soudního okresu Cheb obce Dubina, Františkovy Lázně, Libá, Horní Lomany, Slatina, Ostroh, z obce Pomezí katastrální obce Rybáře, Pomezná, Bříza a Cetnov a z obce Třebeň katastrální obce Doubí, Lesina, Lesinka, Dlouhé Mosty, Horní Ves, Tršnice, Třebeň a Vokov (politický okres Cheb) a soudní a politický okres Aš.⁵ Stejný územní rozsah schválila rovněž 3. 4. 1928 Okresní správa politická v Chebu.⁶

Hlavním úkolem původce fondu bylo zajišťování náboženských potřeb pro své členy. Jednalo se o obstarávání, vedení a dohled na vyučování náboženství ve školách, o budování a podporu církevních zařízení – veřejných i soukromých modliteben. Obec měla zodpovědnost i za zařízení, která jí nepatřila, za církevní nadace, spolky a setkání za účelem společných modliteb nebo rituálních obřadů.

Původce spravovalo a zastupovalo navenek představenstvo v čele s předsedou. Představenstvo tvořilo osm členů, z nichž minimálně čtyři členové museli mít stálé bydliště ne dále než čtvrt hodiny cesty od Františkových Lázní, a čtyři náhradníci. (Dva z nich museli splňovat stejnou podmínku.) Členové představenstva volili ze svého středu předsedu, zástupce předsedy, pokladníka, účetního a správce chrámu (Funkce správce chrámu směla být jako jediná sloučena s jiným postem v představenstvu). Členové představenstva a jejich náhradníci, dozorčí nad pokladními záležitostmi a členy ŽNO přímo volení členové daňové komise byli voleni na tři roky. Jejich mandát skončil ve chvíli, kdy bylo ustaveno nově zvolené představenstvo.⁷ Všechny uvedené funkce byly čestné.

státní uznání, ježto tyto náboženské obce za okupace ztratily převážnou část svých věřících a své jmění a nemají dostatečné hmotné prostředky, aby mohly plnit zákonné předpoklady svého trvání. Při této příležitosti stanovilo ministerstvo školství a osvěty obvody židovské náboženské obce v Františkovy Lázně se sídlem v Aši, tak že jej nyní tvoří tyto soudní okresy: Aš a město Františkovy Lázně ze soudního okresu Cheb.“

⁴ H. Gold, c.d., s. 141.

⁵ SOkA Cheb, Okresní úřad Cheb 1850-1938(1948), inv. č. 744, kart. č. 506- Náboženská obec židovská 1930-1938.

⁶ SOkA Cheb, Okresní úřad Cheb 1850-1938(1948), inv. č. 689, kart. č. 359-Židovské náboženské obce 1916-1930.

⁷ SOkA Cheb, Okresní úřad Cheb 1850-1938(1948), inv. č. 744, kart. č. 506- Náboženská obec židovská 1930-1938.

Představenstvo bylo voleno generálním shromážděním, mělo poradní a rozhodovací pravomoc, rozhodovalo o přijetí, penzionování či propuštění funkcionářů obce, jednotlivým členům určovalo výši příspěvků. Předseda zastupoval původce na veřejnosti a používal razítko obce.

Funkcionáři obce byli vybíráni na základě konkurzu. Jednalo se o rabína, zástupce rabína, kantora, učitele, rituálního řezníka tzv. košeráka a pomocníka u obce a v synagoze. Práva a povinnosti funkcionářů upravoval výše uvedený říšský zákon z 21. 3. 1890 R.-G.-Bl. č. 57. Jedna osoba mohla vykonávat několik funkcí zároveň. Úkolem rabína bylo kromě kázání a učení náboženských zákonů také bdění nad jejich dodržováním. Dohlížel na pomocníky v synagoze a rituální porážení zvířat a radil věřícím v otázkách víry a rituálních zvyků. Mohl vyučovat náboženství ve školách, plnil svou úlohu při většině obřadů, jako byly svatby, pohřby, ale i rozvody nebo rozchody aj. Kantor jako nižší duchovní předřikával modlitby při bohoslužbách, pomáhal při rituálních obřadech a zároveň mohl zastávat i funkci učitele náboženství.⁸ Prvním rabínem se stal roku 1896 Isak Löwus, který zde od roku 1889 působil jako kantor.⁹

Židovské osídlení zaznamenalo početní výkyvy: roku 1880 – 67 osob (3,3% obyvatel), 1900 – 34 osob (1,8%), 1921 – maximum 95 osob (3,7%), 1930 – 63 osob (2,5%). Františkovy Lázně se těšily velké oblibě u židovských věřících, kteří se sem přijížděli léčit. Řada z nich dodržovala ortodoxně židovské náboženství, a proto se zde často konaly ortodoxní bohoslužby mimo synagogu, neboť samotnou ŽNO tvořili spíše emancipovaní věřící - podobně jako tomu bylo např. v Chebu.

⁸ J. Chmelíková, *Osudy chebských Židů*, Cheb 2000, s. 33.

⁹ H. Gold, c.d., s. 141.

II. Vývoj a dějiny fondu

Před zpracováním se fond o rozsahu 1 kartonu nalézal v SOkA Cheb. Celek byl nalezen bez záznamu o převzetí a oficiálně převzat 19. 11. 1993 pod přírůstkovým číslem 1279. Po urovnání materiálu do desek se fond uložil do dvou kartonů, celkem 0,18 bm. Fond byl pravděpodobně z velké části zničen při násilném zrušení původce v roce 1938 a při vypálení synagogy a hospitálu, kde se nacházely také úřední místnosti.

III. Archivní charakteristika fondu

Časové rozpětí fondu je (1852) 1896 –1937. Rok 1852 v předsunuté závorce se vztahuje ke konkrétně nedatovanému dokladu o výnosu c.k. krajského hejtmanství v Chebu z 15. června 1852, kterým uděluje Friedrichu Boschanovi oprávnění k dobročinné sbírce na hospitál pro chudé Židy.

U inv. č. 5 – Matriční záležitosti (doklady o státní příslušnosti, výpisy z matrik narozených, povolení k sňatku, rozvody) - je uvedeno rovněž v předsunuté závorce datum 1871, neboť se jedná se o výpis z rodné matriky z roku 1871 pořizovaného později v roce 1907.

U inv. č. 11 – Fotografie blíže neurčené skupiny osob v nacistických uniformách – je určeno datum vzniku pouze přibližně /1933-1937/ podle nacistických uniforem, které se mohly před rokem 1938 nosit v Sudetech asi v této době.

U inv. č. 12 – Oválné mosazné štítky s čísly – byly pravděpodobně používány jako evidenční štítky v synagoze na přelomu 19. a 20. století, a proto je označena jako doba vzniku /1875-1910/.

Fond je zachován velmi torzovitě. Většinu zbylých písemností tvoří materiály vzniklé z vlastní činnosti původce, které se týkají vnitřní organizace. Jedná se především o volby představenstva ŽNO a o záležitosti placených funkcionářů. Zajímavý je materiál o majetku spravovaném původcem, který se bohužel zachoval pouze torzovitě. Stejný případ postihl také matriční záležitosti. Matriky ŽNO jsou uloženy v SÚA Praha, Židovské matriky, HBMA 1784-1949(1960), inv. č. 363-369.

Vedle spisového materiálu obsahuje fond také dva plány, fotografii a 5 kusů evidenčních štítků, které patří do kategorie „jiné archiválie“.

V průběhu prací na pořádání fondu nebyly žádné písemnosti určeny k vnitřní skartaci. Při zpracování jsem nemohla vycházet z metodického pokynu pro pořádání židovských náboženských obcí a far, neboť není žádný k dispozici. Fond je tedy rozčleněn do dvou základních skupin na spisový a ostatní materiál, který je dále řazen logicky podle obsahu.

Vnitřní struktura fondu:

I. Spisový materiál	
a) spisy.....	1-9
II. Ostatní materiál	
Technické výkresy 1-2.....	10
Fotografie 1.....	11
Jiné 1-5.....	12

IV. Stručný rozbor obsahu fondu

1. Jazyková charakteristika: Materiály jsou psané německy, zčásti také česky, hebrejsky, rusky a polsky a maďarsky. Čeština je několikrát použita na úředních listinách, přičemž vždy je uvedena zároveň i německá verze. Hebrejsky je napsán dopis z rabinátu ŽNO ve Vídni, který se týká matričních záležitostí. Ruské originály osvědčení jsou přiloženy k úřednímu překladu. Jedná se také o matriční záležitosti. Některé formuláře ve výpisech z matrik jsou vytištěny německy a zároveň polsky, jeden formulář je vytištěn v maďarštině.
2. Možnosti využití fondu: Fond obsahuje materiály využitelné pro zpracování historie židovského obyvatelstva ve Františkových Lázních a jejich okolí.

V. Záznam o uspořádání fondu a vyhotovení pomůcky

Fond byl uspořádán a pomůcka sestavena Jitkou Chmelíkovou v dubnu roku 2002 ve Státním okresním archivu v Chebu.

Cheb, 12. 4. 2002

Jitka Chmelíková

Příloha č. 1: Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Cheb, Židovská náboženská obec Františkovy Lázně 1852-1937.

SOkA Cheb, Okresní národní výbor Cheb 1945-1992, inv. č. 918, kart. č. 203-Židovská církev 1947-1948.

SOkA Cheb, Okresní úřad Cheb 1850-1938(1948), inv. č. 744, kart. č. 506- Náboženská obec židovská 1930-1938.

SOkA Cheb, Okresní úřad Cheb 1850-1938(1948), inv. č. 689, kart. č. 359-Židovské náboženské obce 1916-1930.

Literatura

Gold, Hugo: Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti, Brno-Praha 1934.

Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, Moravě a ve Slezsku, II, Praha 1997.

Chmelíková, Jitka: Osudy chebských Židů, Cheb 2000.

Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze. Židovské matriky, HBMA 1784-1949(1960), Praha 1999.

Tietz-Strödel, Marion: Die Kurstadt Franzensbad – ein Gesamtkunstwerk des 19. Jahrhunderts, in: Schreiner, Lorenz: Kunst in Eger. Stadt und Land, München-Wien 1992.

Příloha č. 2: Seznam zkratk

ŽNO – židovská náboženská obec

c.k. – císařský a královský

R.G. Bl. – Regierungsblatt

SÚA – státní ústřední archiv

Inv. č.	Obsah	Čas rozsah	Kart.č
---------	-------	------------	--------

I. SPISOVÝ MATERIÁL

a) spisy

1.	Stanovy ŽNO	1908-1928	1
2	Volby představenstva ŽNO	1913-1937	1
3	Zápisy z jednání představenstva ŽNO	1931-1932	1
4	Funkcionáři ŽNO (rabíni, kantoři, mj. studiová fotografie kantora Ignaze Fettmanna se dvěma dcerami)	1902-1933	1
5	Matriční záležitosti (doklady o státní příslušnosti, výpisy z matrik narozených, povolení k sňatku, rozvody)	(1871) 1896-1907	2
6	Nadace při ŽNO	(1852) 1926-1930	2
7	Správa a údržba majetku (synagoga, hospitál, hřbitov, mj. geometrický plán parcel s vyznačenými parcelami, kde se nacházel hřbitov, 34x20 cm)	1911-1936	2
8	Finanční záležitosti - pohledávky ŽNO u členů, úvěry poskytnuté obci, výpisy z účtů	1900-1919	2
9	Varia - povolení soukromé bohoslužby	1926	2

II. OSTATNÍ MATERIÁL

Inv. č.	Obsah	Čas. Rozsah	Č. plánu, fotografie, jiné archiválie
10	Plány exteriéru a interiéru hospitálu, 2 kusy, 57x74 cm, autor arch. Gustav Wiedermann	1896	tyy 1-2

<u>Inv. č.</u>	<u>Obsah</u>	<u>Čas. Rozsah</u>	<u>Č. plánu, fotografie, jiné archiválie</u>
11	Fotografie blíže neurčené skupiny osob v nacistických uniformách, 9x12 cm	/1933-1937/	F 1
12	Oválné mosazné štítky s čísly 95, 97, 98, 99,100, cca 6x9 cm, 5 kusů	/1875-1910/	J 1-5

Název archivní pomůcky: Židovská náboženská obec Františkovy Lázně

Časové rozmezí: (1852) 1896 - 1937

Počet evidenčních jednotek: 10

Z toho :

listiny	
knihy	
kartony	2
fascikly	
technické výkresy	2
fotografie	1
jiné	5

Počet inventárních jednotek: 12

Rozsah fondu v bm: 0,28

Stav ke dni: 12. 4. 2002

Fond zpracovala: Jitka Chmelíková

Pomůcku sestavila: Jitka Chmelíková

Počet stran: 12

Pomůcku schválil : PhDr. Jaromír Boháč
16.4.2002 – č.j. 366/02

Nově vymezené a revidované evidenční jednotky při GI 2012–2013

Název archivní pomůcky: Židovská náboženská obec Františkovy Lázně

Značka archivního fondu: ŽNO F. L.

Časový rozsah fondu: (1852) 1874–1937

Počet inventárních jednotek: 12

Počet evidenčních jednotek: 10 (2 kartony, 2 technické výkresy (v inv. č. 10), 1 fotografie na papírové podložce, 5 jiné – mosazné štítky)

Rozsah části fondu v bm: 0,28

Stav ke dni: 13. 9. 2012

Vypracoval: Jana Kolouchová